

EL *DIARI* 1918 DE J. V. FOIX:
ANYS, PARANYS I (PARA)TEXTOS

*L'obra mestra del poeta
és com un somni i són els altres
que l'han d'interpretar.*

J. V. FOIX

Agraesc el ponent de cultura de l'Ateneu Barcelonès la bona pensada d'aplegar uns quants lectors per fer-nos reflexionar sobre el sentit de l'any 1918 en l'obra de J. V. Foix. En la meua intervenció em limitaré a presentar una reflexió sobre el sentit de la data i proposar possibles solucions alternatives a l'organització i edició dels textos del projecte 1918. Ja he escrit sobre el caràcter diarístic d'alguns dels escrits lligats al 1918, en particular del mític *Diari 1918*, i, per tant, no insistiré més en aquesta qüestió. Si de cas, puc recordar que si els diaris personals narren la història d'una personalitat, una trajectòria vital, els diaris fragmentaris de Foix n'esbossen un perfil biogràfic vagament lligat a l'autor, a través dels textos que componen el *Diari 1918*. Així podem diferenciar tres períodes: la joventut —*Gertrudis* (1927) i *KRTU* (1932)—, la maduresa —*Del Diari 1918* (1956) i *L'estrella d'en Perris* (1963)— i la vellesa —*Darrer comunicat* (1969), *Tocant a mà* (1972), i de manera notable, *Cròniques de l'Ultrason* (1985). De fet, els diaris de Foix són una excepció en el conjunt de la literatura autobiogràfica mundial (malgrat el fet sabut que l'autobiografia és un subgènere amb moltes normes, que ningú no segueix), ja que hi descobrim de manera molt indirecta, amb referències poc específiques a un jo, la construcció (o destrucció) de la personalitat. Tot i que en aquest cas és, més aviat, el contrari: l'anorreament del jo, la desintegració de l'individu en el món modern, la crisi de la identitat (Bou 1993, 104). Com va explicar Pere Gimferrer (11-13), la situació de l'escriptor —un jo enfrontat al món— és comprovable en els dos primers volums publicats —*Gertrudis* i *KRTU*—, que evidencien l'aplapament davant un món hostil i la por de retornar a la infància, a la destrucció i el no-res, i en especial, la reacció de terror davant el sexe femení.

La toponímia ha estat una qüestió debatuda. Lluís Quintana amb molt bon criteri ha estudiat la toponímia que introdueixen les diverses

datacions dels textos, com una manera de traçar un itinerari destacant el que llegim a l'últim paràgraf del pròleg de *L'estrella d'en Perris*:

Les pràctiques del present recull s'inscriuen, si fa no fa, a Sort, Tredós, Salardú, Esterri de Cardós, la Seu d'Urgell, la Coma, Sant Llorenç dels Morunys, la Vall de Lorda i Vall-Llonga; al Vernet, Montlluís i les Bulloses; a Begur, Roses, Cadaqués, el Port de la Selva i Banyuls, dels anys 1922-25; al Port d'Andratx; al Sitges de l'any 18 i a la ratlla de la sagrera del Sarrià Vell. N'hi ha més d'una dellà la Tàpia i d'Ultrason (Foix, *Obra poètica* 250).

Val a dir que aquí apareixen dos topònims sorprenents: Tàpia i Ultrason, que són barrejats amb d'altres de possibles, i que tenen un sentit en la biografia de Foix. És una mostra de la barreja de realitats, reals i irreals («Irrealitat concreta o secrets del Real»), que practica Foix des de ben jove.

Al pròleg de *Del Diari 1918* (*Obra poètica* 187), els topònims es presenten així:

Les més antigues de les aparences, escrites en 1913-1914, assenyalen un itinerari concret: Cervera, Biosca, Sanahuja, Solsona, Lladurs i Els Torrents; les del 16 al 19, una estat permanent: el Sarrià Vell. Els són simultànies, exactament del 18, les semblances de Sitges. Irrealitat concreta o secrets.

Fa vint anys jo mateix vaig proposar:

1913-1914, Cervera, Biosca, Sanahuja, Solsona, Lladurs y els Torrents, es decir la tierra de los ancestros del poeta; 1916-1919, Sarrià, el escenario de su infancia y lugar de residencia habitual durante toda su vida (su familia eran los pasteleros del pueblo, oficio que él supo continuar y compaginar hábilmente con su actividad como poeta); y 1918, Sitges, el escenario idealizado de sus contactos con la vanguardia (Bou, «Cròniques» 117).

Gabriel Ferrater, encara, combinava temps i espai:

amb totes les aparences de fantasia i de literatura de somni i de surrealisme, etcètera, etcètera, de fet, la literatura de Foix està basada d'una manera concretíssima, concretíssima, en els hiverns a Sarrià i en els estius a Sitges, abans, i al Port de la Selva des de fa uns quants anys: és una literatura que, com la història de Tucídides, s'organitza per hiverns i per estius (*Curs de literatura* 219).

Lluís Quintana, en fi, proposa:

Si combinem les propostes de *L'estrella d'en Perris* amb les de del *Diari 1918* ens surten les següents combinacions de dates i llocs:

- 1913-1914, Cervera, Biosca, Sanaüja, Solsona, Lladurs i els Torrents (Del «Diari 1918»);
- 1916-1919, Sarrià (*L'estrella* i Del «*Diari 1918*»; a *L'estrella*, Sarrià no du data);
- 1918, Sitges (*L'estrella* i Del «*Diari 1918*»);
- 1922-25 Begur, Roses, Cadaqués, El Port de la Selva i Banyuls (*L'estrella*) («Temps i espai» 81).

La toponímia, doncs, ens obre les portes d'una cronologia més o menys certa i creïble. Però tot seguit ens adonem que les proses *Del Diari 1918* són profundament diferents de les dels dos primers volums que el poeta havia publicat, *Gertrudis* i *KRTU*. En el volum del 1956 comença alludint a monges i preveres en un ambient clarament rural, ben allunyat i diferent dels escenaris violents, claustrofòbics, ecos i reelaboracions de la vila de Sarrià que reconeixiem en els dos primers volums.

UNS QUADERNS: PROBLEMES D'ORGANITZACIÓ/SELECCIÓ

Com he dit abans, avui m'interessa més reflexionar sobre el sentit de la data, i els criteris d'edició dels textos del *Diari 1918*. Antoni Martí en un llibre molt útil va declarar:

el *Diari 1918* té el seu origen en uns quaderns que, al voltant d'aquell any, Foix emplenava amb tot d'anotacions. Però d'una cosa hem de ser ben conscients davant la possibilitat de considerar el *Diari 1918* de Foix vinculat a allò que sol delimitar-se, en sentit estricte, com a dietari o diari: ens trobem davant un diari que només arriba a existir com a rerefons (19).

D'entrada, doncs, se'ns planteja el problema de dates (quan l'escriu) i de text (què i com forma part d'aquest *Diari 1918*). En aquesta commemoració centenària, de l'any 1918 des del 2018, la primera cosa que se m'acut és preguntar-me sobre les raons de l'any i la constitució del text. Per quina raó estranya Foix adoptà aquesta xifra com una mena de

talismà que el va acompanyar durant tota la vida. Ho va fer en substitució d'alguna altra cosa?

Per què J. V. Foix va convertir l'any en alguna cosa de profundament significativa? Aquesta data és tan important per ell que la seva obra és amarada de referències a la mateixa. De fet, 1918 és un *Annus Horribilis*, i en cap cas *Mirabilis*. És l'any quan acaba la Guerra Gran que va provocar 18 milions de morts. I és un final a contrapeu que contribueix al naixement dels totalitarismes: feixisme, nazisme i assentament del comunisme. La URSS fou fundada el 10 de juliol del 1918 i declarada com a república soviètica amb Vladimir Ilyich Ulyanov, Lenin, com a màxim dirigent. La grip espanyola del 1918 (vegeu l'inici del *Quadern gris* de Josep Pla) va produir 50 milions de morts. El 1918 fou l'any que es va establir als EUA l'anomenada *Prohibition* de vendre begudes alcohòliques. Aquesta prohibició va provocar l'inici de les activitats de la màfia als EUA. Quina diferència amb l'any 1922, aquell sí considerat un *Annus Mirabilis* en l'àmbit del *Modernism* de la cultura anglonordamericana. Ezra Pound s'hi referí com l'Any Primer d'una nova era; es publicaren obres notables com l'*Ulysses* de James Joyce i *The Waste Land* de T. S. Eliot. A Einstein li van concedir el premi Nobel de física. Es va descobrir la tomba de Tutankamon, Louis Armstrong encetà allò que en el món anglosaxó es coneix com l'era del jazz modern.

Quan es parla d'establir què significa l'any 1918 per Foix, la crítica s'inventa referències molt vagues, en general poc creïbles. J. M. Balaguer representa per Foix un canvi de poètica, de la proposta de Carner a la postsimbolista: «Gertrudis [...] un nom inscrit pels segles en unes pàgines immortals que havien trobat en aquell any dolç de 1918 la possibilitat de concretar la mentida bella de Carner, l'autèntica veritat, en la sobrerrealitat, l'autèntica realitat, d'Apollinaire» («J. V. Foix i la primera» 68). Lluís Quintana i Antoni Marí proposen que entorn de l'any 1918 es manifesta un programa en el qual és cabdal «el seu compromís amb l'idioma i la seva normativització» («Pròleg» 26). Vinyet Panyella, per la seva banda, afirmà que 1918 és l'any en què Foix, un cop finalitzada la seva formació intel·lectual, enceta la producció literària i periodística i l'activitat política (Maestre 205). Així, l'escriptor fixa també les coordenades en què se situa generacionalment: d'una banda, és coetani dels escriptors i artistes de l'avantguarda i dels intel·lectuals nacionalistes; d'una altra, històricament s'esdevé la fi de la Guerra Gran i la irrupció dels estats centreeuropeus. Segons Antoni Martí, *Catalans de 1918* és una obra que teoritza aquesta generació i estableix la imatge que vol llegar de si mateix en tant que escriptor i intel·lectual (29). A les conferències sobre Foix, Gabriel Ferrater encara afegia dues altres trans-

formacions viscudes a l'època: «A finals de 1917 hi hagué la vaga general, provocada per la Revolució Russa. El 1918 és l'any àlgid del pistolerisme barceloní; el pistolerisme canvia de caràcter i es converteix en lluita política moderna» (197). Però tot plegat em sembla massa vague i, doncs, allunyat del sentit que podia haver tingut per Foix. Francament, no em satisfà cap d'aquestes explicacions. De fet, l'any 1918 Foix va fer vint-i-cinc anys i començà una vida intel·lectual plena, adulta. L'any 1918 és utilitzat per Foix de manera auto-referencial, sense desvetllar-ne el secret o el sentit. Apareix en el títol de molts llibres o en seccions: el primer llibre de Foix, *Gertrudis*, s'obre amb una secció titulada «Diari 1918 (fragments)» (1932); altres són: *Catalans de 1918* (1965), *Diari 1918* (1981). Foix mateix en donà alguna pista. L'any 1918 té un sentit generacional, com el moment d'ingrés a la societat literària d'una nova lleva d'escriptors:

Nats al mateix any, mesos ençà mesos enllà, trobem En Jaume Bofill i Ferro, En Ventura Gassol, En Carles Riba, En Salvat-Papasseit, En Josep M. de Sagarra, jo mateix, si és que hi compto, l'Agustí Esclasans i En Marià Manent. I pocs anys abans i pocs després, a la punta extrema de la llista, En Joan Arús, de Castellar del Vallès, i En Joan Oliver, de Sabadell. És tot un període de la poesia catalana centrat per la generació anomenada del divuit —que data el final de la guerra del catòric— i, també, de *La Revista*, per tal com aquests famosos quaderns literaris que va fundar En López-Picó l'any 1915 van acollir com a col·laboradors tots aquests noms i van ésser els qui van donar un simulacre, una aparença d'unitat d'estil i de tendència al grup (*Obres Completes* 4 350-351).

La de 1918 és una data que té totes les connotacions apuntades per la crítica i més. És una època, un moment iniciàtic, com veurem després. Però sempre he sospitat que Foix l'usa com una mena de broma privada, senyal (en el sentit de *senhal*) envers algú o alguna cosa. I en posaré un parell d'exemples tot seguit en comentar un parell de textos que podrien formar part del cicle 1918, però que ni l'autor, ni Joaquim Molas, ni Joan Ramon Veny³ van incloure en el *Diari 1918*.

El dietari original té una materialitat ben precisa, lligada a uns quaderns esdevinguts mítics en funció dels pocs testimonis que van arribar a veure'ls. Són unes anotacions de joventut, que va començar l'any

3. Veny respecta la tria de textos de l'edició de Molas, però ha afegit en annex alguns textos que podrien formar part del *Diari 1918*.

1911, quan el poeta tenia 18 anys, que escrivia en unes llibretes amb cobertes d'hule negre. El fet que no s'hagin conservat, que van ser vistes per molt poques persones, les ha convertit en «mítiques», diu Martí, i afegeix «i, sobretot, problemàtiques» (20). Alguns han arribat a dubtar de la seva veritable existència (20). Gabriel Ferrater en una conferència de l'any 1966 (182-183) apuntava:

Foix —a part de la poesia— ha publicat una sèrie de proses que són —en diu ell— parts del *Diari 1918*. Això no és pas una fantasia. Vull dir que aquest diari de 1918 existeix. L'he vist. Són uns quaderns d'hule negres escrits amb una lletra força infantil, o sigui que és autèntic. Però el que passa és que Foix, abans de publicar-ho, ho reescriu, simplement. I per això hi trobaran que hi ha al·lusions, doncs, per exemple, a l'esquí nàutic, cosa que l'any 18 no existia gens. Però la base és autèntica.

Domènec Guansé el mateix any es preguntava no retòricament:

Però, ¿existeix realment el *Diari 1918*?... ¿No es tracta, tal com creuen alguns lectors, d'un simple artifici per a atribuir un fons de realitat a la seva producció sonàmbula?... El diari existeix. Ocupa diverses llibretes vulgars, de coberta negra, escrites amb lletra clara, serena, sense retops, sense esmenes. Hom n'ha sentit llegir algun fragment al mateix autor. En un d'ells flotava un record llunyà, entranyable. Explicat amb aire enjogassat, per les esclatxes s'hi filtrava una intensa emoció que l'emboirava (Martí 21).

El mateix Foix l'any 1964, en la contribució en un volum d'homenatge a Josep Carner en donava una descripció prou fefaent referint-se a:

un diari juvenil, més *amagat* que *secret*, que interessava a uns col·lectors, massa indulgents, d'escrits meus. En aquest dietari, començat quan jo tenia disset anys, francament subjectiu, hi expressava, gairebé dia per dia, les meves incertituds, els meus dubtes i allò que ara hom anomena la problemàtica personal. Sense artificis literaris, és clar, llevat quan, malcontent o benaurat, hi evoco les noies que ens encisaven. [...] Si repasso aquest dietari —que va dels setze anys als vint, els de la lleva militar— tot just si hi faig vagues referències a fets, historietes i anècdotes literàries, i a concretes qüestions gramaticals i ortogràfiques. És, en canvi, un plantejament efusiu i allargassat de problemes ètics, l'exposició d'un esforç per a vèncer defectes i imperfeccions personals: abúlia, enraonia estèril, excés de lectura de diaris i revistes. Una invectiva contra l'orgull personal i col·lectiu o comunitari, i la vanitat i la pedanteria; una defensa de la puresa en les motivacions morals, socials i polítiques, i una justificació i gairebé una apologia del viure com a adhesió

a allò que hi ha de real en l'ideal. I, també, una franca expressió d'angoixa davant el problema polític de la pàtria, una lamentació de la dissort de viure en un país no realitzat encara, d'escriure en una llengua culturalment incipient i mig ignorada pels qui la parlen en una àrea geogràficament reduïda (*Obres Completes* 4 303-304).

És ben curiosa la distinció que fa a l'inici de la cita entre «amagat» i «secret». Segons el *DCVB*, amagat és «sostret a la vista, o sostret al coneixement». En canvi secret és «no revelat a ningú o a gaire gent; que no ha d'esser divulgat; que resta amagat, ignorat de la gent. Que no divulga allò que sap; cautelós en el parlar». És a dir, que es confirma que era un diari conegut de tothom, però que pocs havien vist. Aquest paràgraf, a més, conté no una sinó dues contradiccions respecte el que ja sabíem (o pensàvem saber): el diari el començà a escriure als disset anys, i poc després corregeix la data i afirma que són textos escrits entre els setze i els vint anys.⁴ Això són només dos exemples de les múltiples contradiccions que hi ha en les declaracions foixianes a propòsit dels textos del *Diari 1918*. Credibilitat zero. I no per mala fe, sinó, diria, perquè el poeta està llençant bombes de fum per despistar-se a si mateix i, sens dubte els crítics saberuts com ara nosaltres. A les «Noves raons de l'autor» del 31 gener de 1956, llegim: «L'autor s'adreça, doncs, i franc als qui investiguen en els comellars de la poesia per amor del Bell —o del Rar!, no pas als historiadors de la literatura amb atribucions abusives de crítics i refusats per la divina presència» (*Obra poètica* 187). Males notícies per als crítics, filòlegs i editors del *Diari 1918*. Jo no em fiaria gaire del que diu l'insigne poeta a propòsit del *Diari 1918*. O no li interessa o, insisteixo, són bombes de fum. Vol despistar el crític. I no pas per inconsciència filològica, sinó per raó dels múltiples paranys que l'autor desplega en diversos llocs de la seva obra.

Crec que un prova definitiva de la prudència amb la qual cal acceptar moltes de les afirmacions i decisions del mateix autor a propòsit del *Diari 1918*, en especial de l'edició del 1981, és la supressió d'alguns fragments que són fonamentals per entendre el projecte foixià, si més no en la seva manifestació primerenca. Com s'entén que hagi decidit d'eliminar un text tan important com «Gertrudis» (altre cop *senhal* i senyal), una peça fonamental per entendre el sentit dels primers llibres de Foix i el rastre tan potent del personatge Gertrudis en les prime-

4. J. M. Balaguer, atent a la dada realista, ha escrit: «No és que Foix perdés el cap, sembla que vulgui deixar clar la ficcionalització a què sotmet uns materials en què apareixerien uns fets viscuts d'un origen remotament real» («J. V. Foix, *Catalans*» 225).

res prosas del *Diari 1918*. Fins i tot eliminà el «Conte de Nadal», una prosa que rebla tons i personatges de l'imaginari del poeta.

EL *DIARI 1918*. DOS EXEMPLES POC CONEGUTS

De tots aquests testimonis podem deduir: els diaris existien. Però ni el mateix Foix pot —o vol— definir-los amb precisió. I, a més, es fa un embolic de dates que gairebé fa sospitar sobre el material als quals es referia: els llegeix a companys de tertúlia, en selecciona alguns i els publica, els torna a perdre, per finalment destruir-los el 1973 (o potser el 1981), quan Joaquim Molas el comminà a dir-li quins eren els textos del conjunt de la seva obra que pertanyien al món del *Diari 1918*.

Les diverses edicions d'aquest llibre, les opinions de Foix i de Molas, m'han fet pensar de vegades en una escena d'un film d'Almodóvar, *Qué he hecho yo para merecer esto?*, en el qual hi ha una seqüència on l'àvia ajuda el nét a fer els deures. D'una llista d'autors, el noi ha de decidir quins són *romànticos* i quins *realistas*. Ho fa de manera totalment aleatòria. A la babalà. La meua sospita és que Foix, a *sua insaputa*, adoptà aquesta tècnica per triar les prosas del *Diari 1918*. Ho confirma el que declarava en una carta a Albert Manent. En la carta de 7 de setembre de 1964 li envia una compilació de mots i topònims «que regalimen antigor», que acaba amb una frase ben curiosa: «alguns són dignes de sortir al *Diari 1918*» (*Correspondència* 81).

En un article dedicat a l'anàlisi dels dietaris de Foix, Molas explica el procés de selecció per al volum de la MOLC *Diari 1918* de 1981:

El 81, vaig reunir en un sol volum, per a la sèrie de les «Millors Obres de la Literatura Catalana», totes les prosas conegudes del *Diari 1918* per dos motius molt concrets: 1) complir amb el desig de Foix, expressat, com a mínim, dues vegades, de donar el corpus sencer del *Diari*, ni que fos inacabat; 2) identificar amb el seu ajut i, per tant, de manera segura els fragments publicats, és a dir, fer-li precisar el que havia dit a les «Noves raons de l'autor», del 56. Amb aquesta idea, Foix i jo vam repassar volum per volum totes les prosas, i vam establir el corpus definitiu. [...] En canvi, per indicació meua, va afegir, no sense una certa resistència, les «Notes del *Diari*», de la revista *Hèlix*, que curiosament havia oblidat. Així, el corpus, tal com el va deixar fixat, consta de 203 prosas, poc més de la meitat de les que havia previst el 56 («Sobre els dietaris» 438-439).

En aquesta declaració notem una manipulació important per part de Molas. El resultat de les seves pressions en un home ja gran, en clara decadència física, no sé si tenen gaire fiabilitat. Joaquim Molas presentava nou conclusions. M'interessen en especial la declaració a propòsit de la destrucció dels originals. Molas reconeix que sense aquest material és impossible comprovar què i com ha transformat els textos originals. El que explica sobre el procés de preparació del volum *Diari 1918* (1981) no deixa de provocar moltes preguntes i, sens dubte, perplexitats. Molas no vol aparèixer com l'inductor a la destrucció dels originals de les llibretes d'hule negre. En la conversa amb Narcís Comadira, Foix afirmà que les havia cremades l'any 1973, el dia que Molas l'hi havia proposat de publicar-les totes. La raó era que no li agradaven les autobiografies, cosa que Molas nega. I citava un fragment de Foix de sentit ambigu: «Vet aquí que has nascut en un país que no has triat, en una època que no has triat, parlant una llengua que no has triat, inscrit en una religió que no has triat. Ja tindràs feina!» («Sobre els dietaris» 439).

Estem d'acord que el poeta jugà, amb ell mateix, amb nosaltres, a propòsit de la constitució del *Diari 1918* i quins textos en formaven part. Joan Ramon Veny l'ha definit de manera molt sintètica:

El *Diari 1918* de J. V. Foix és un projecte inacabat que, comptat i debatut, ni té aparença de dietari ni va ser escrit, estrictament, l'any 1918. Els textos que comprèn no segueixen algunes de les convencions essencials del gènere, com pot ser la de consignar-hi la data d'escriptura, ni quan l'autor els publica solts en publicacions periòdiques ni tampoc quan els aplega en volum («Pròleg» 9).

I justament, al llarg del pròleg, Veny reconeix la dificultat d'escatir quins són els textos que pertanyen al *Diari 1918* i quins no.

Per això vull comentar un parell de textos, que són exemples de proses que, algun dia, en una reunió de foixistes, podrien arribar a ser considerats pertanyents al *Diari 1918*. No ho faig amb ganes de complicar la troca, sinó com exemple d'altres textos amagats en el conjunt de l'obra foixiana que, com en el cas de la *purloined letter* d'E.A. Poe, ens esperen amagats damunt la taula, a la vista de tothom, a la superfície de l'obra. Amb un mínim debat, podrien ser incorporats al *Diari 1918*.

El primer text és signat per Josep Foix. Es tracta d'un fragment d'una carta de Foix a Josep Obiols, d'aparença innòcua. Josep —Foix— s'adreça a l'altre Josep —Obiols— que passa les vacances a La Pobla de Claramunt. És el 27 de juliol del 1927. Foix, avorrit a la botiga, es-

criu a l'amic car una crònica del que veu des de la finestra de la pastisseria:

¿Veus? Ara la plaça està molt pintoresca. Són les deu del matí i és l'hora de les raspes i de les angleses. Hi ha uns nuvolots molt estranys al cel que no fan gens de goig i tot plegat té un color de xocolata descolorit pel sol que és d'una gran novetat. De cal Margenat a cal Parrot es veu tot negre i si no fos que s'hi ha aturat el camió tubular Shell —groc encès— i que la minyona de La Tropical espolsa al balcó un cobrellit vermell, diries que és vespre. Darrera els deu taxis que fan parada al peu de les escales de l'església, deu xofers, grisos, juguen, tot escridassant, a cara i creu fent petar els deu cèntims damunt l'acera amb gran fúria i esperen llur dispersió imminent. Una noia amb un vestit rosa transparent que li descobreix llurs formes primes s'empassa amb delectança un gauffret de mantecado groc-rogenc, l'oliare passa amb un carretó inverossímilment petit traginant dos barrils d'olives i amagant el pèl de la barba entre la cua del ruc, i una miss anglesa que hi ha asseguda en un banc de davant de cal Planella, tot fent veure que llegeix i que vigila un marrec tot ros que acompanya, fa mirallets amb el tornasol dels genolls, plens i de mecanisme ben oliat. [...] Comença de llampegar, fa el primer tro, cauen quatre gotes...: han llogat els deu taxis en un santiamén, la dona dels gelats s'ha amagat al mingitori, els tramvies, espantats, s'han aturat molt abans d'arribar a la plaça, una noia camalluda que duu dol i que reparteix llet relisca davant de cal Corbella i cau de cul a un doll d'aigua que hi ha arran d'acera i la dona d'En Corbella li treu els pantalons, que han quedat fets una porqueria, en mig de la gatxara dels pocs que ho han vist. Un altre llamp, un altre tro: a cal Torner, a cal Planella, etc., tanquen, esfereïts, les portes. A la plaça només quedo jo mirant la pluja darrera els vidres i, al bar, mitja dotzena de vagos que s'entretenen engegant a la pianola *tots els foxs 1918* [...] Surt, tot groc i marejat, el sol, passen vuit tramvies l'un darrera l'altre, s'obren soles les portes de l'església i *en surt, voltada de claror, i muntada en bicicleta una noia que es diu Marta, que té quinze anys, una esplèndida cabellera mullada, uns ulls blaus i un llavi pintat amb el carmí més arbitrari*. Ha batut el rècord de dur curtes les faldilles —un pam damunt els genolls— i té les cames dretes i del mateix gruix de dalt a baix. Diuen que anirà lluny i *en conten perverses històries* que suposo que tampoc no t'interessen. Ningú no s'explica com ella i bicicleta s'han amagat a la Parròquia *ni com ha tingut l'atreviment de sortir-ne pedalejant*. Una parella de la guàrdia civil s'ho pregunta meravellada, i no sap què fer. Passa veloç, tot tocant la botzina per davant de casa, *em faig la il·lusió que em somriu*, em miro el mirall, despatxo mitja lliura de caramels i tot resta com dues hores abans; els conductors de tramvia fan el vermut a ca l'Antonet, l'Asuncion Torner fa senyals cabalístics

a En Grases, les Marfà fan cua davant la geladora del mantequero, En Rafel Batlle, a l'entrada del dispensari, fa pessigolles al melic d'un fill natural del metge Torrents, els deu taxis tornen a ésser a lloc, els xofers tornen a fer botre els deu cèntims, el canonge Cararach estén el parasol i un equip de manobres estesos per terra o ajaçats als bancs, es disposen a fer la migdiada.

Toca la una, el sol és més ardent que mai, la plaça cruix com un secall i, dos passos endavant, dos passos endarrera, l'aprenent de casa, bufant, travessa com pot la plaça, aprofitant l'ombra dels falziots errívols i, satisfet d'haver fet de calaix cinquanta-tres pessetones, li dic que tanqui per anar a dinar. [...]

JOSEP

(Correspondència Foix-Obiols 254-260)
(els subratllats són meus. E. B.)

Hi ha alguns detalls sorprenents i notables. Apareix Pepa la lletera («una noia camalluda que du dol») que apareix a *Gertrudis* com a personatge. Segueix amb atenció els moviments dels taxis i tramvies. Les peripècies de les dones joves: una cau i es mulla, li treuen els pantalons. Una altra, que es diu Marta, en un moment sorprenent, surt amb bicicleta de la parròquia. És una noia de quinze anys. He destacat en el text les frases que més clarament pertanyen al món, imagístic i obsessiu, amb una forta connotació sexual, de la Gertrudis de *Gertrudis*. També l'atenció eròtica a les dones joves que veu. Es fixa en aspectes curiosos, gairebé còmics, del paisatge urbà, fent al·lusió a uns personatges que corresponen al Sarrià de 1927. I, naturalment, per definir una mena de música, un ambient: «A la plaça només quedo jo mirant la pluja darrera els vidres i, al bar, mitja dotzena de vagos que s'entretenen engenant a la pianola *tots els foxs 1918*».

Un segon exemple ens proporciona informació precisa. És a la «Lletra a Joan Salvat-Papasseit» del 1963, un text programàtic —que en diria Molas— i que com tants d'altres, pròlegs als llibres en vers o en prosa, serveix per prendre la temperatura estètica del moment. Curiosament (o no!) en aquest text evoca els temps de la joventut, el temps de la coneixença de Salvat i dels seus inicis com escriptor, i estableix una gradació de diverses maneres d'encarar el tractament de la realitat. Vegem-ne alguns fragments significatius:

Tu que en les lletres i en les arts, temies la confusió davant tantes de crides, de manifestes, de tendències i d'escoles! No ho podem dir massa alt, i no en sé pas les raons; però els anys divuit i dinou, que tan gallardament vam viure, granen avui. Els colliters d'ara creuen, absoluts,

—i t'amenacen amb dur-te al saig, si els contradiu— que tan generosa i híbrida recompensa és una maina celestial (*Obra poètica* 242).

Hi ha una al·lusió als anys d'inici de l'activitat literària. Foix marca les distàncies amb els nous representants de l'avantguarda, distingint-los dels del seu temps: «però els anys divuit i dinou, que tan gallardament vam viure, granen avui.» Reivindica així llur paper com a veritables innovadors. Salvat havia publicat les primeres proses engatjades, *Mots propis* (1916-1919) i del 1919 és un llibre clau: *Poemes en ondes hertzianes*. Malgrat les divergències estètiques, La figura de Salvat li és útil a Foix per reivindicar una determinada manera de concebre l'avantguarda:

Als romanents, ja no ens vaga de passejar sota els pòrtics, i hem de funyir glaços als cimadals dels munts fronterers. El savi amb prou fines si escolta el savi, ni el prudent el caut, i els uns i els altres es miren de cua d'ull. A tu, alguns et diuen ja precursor; d'altres majoral. A mi, si els vaga, mitjancer entre el real i l'insòlit; però no ens llegeixen gaire, i ells amb ells es guaiten i s'espïen. N'hi ha que escriuen, per principi, al dictat d'altri, i s'hi avesen, i, forts i robusts adés, potser, emmalaltiran; d'altres enfavassats, per seguir els usos dels cridaners, es desfermen, mascles, i, amb sorruderia, planten pertot llur existencial efígie. Com en totes les lleves literàries, hi ha els desfrats que ensenyen incòngruament les vergonyes, talment els romàntics, de qui rèiem i somrèiem, ensenyaven, fa anys, les nafres del cor. Hi ha també la Confraria del Silenci, a la qual pertanyen alguns dels qui tu vas conèixer i estimar, i que, canuts o calbs, et recorden. [...]

Ja veus, doncs, com els aventurers de la descoberta es relleven i continuen. Una migdiada que érem plegats amb En Folguera dèiem, segurs, que l'avantguarda, en les lletres i en les arts, és sempre una reacció enfront de tota davallada al lloc comú, a l'acadèmia o a la barbàrie. D'ací la seva rigor, el seu ascetisme i el seu desinterès especulatiu. De tant en tant, i arreu del món, n'hi ha que, de tan avançats, s'encuen entre els més ressagats de la reraguarda. Et sorprendria, Salvat, de veure els qui, per tal com són joves d'edat, es creuen nous d'esperit, refan o estraïen les tonades, els gargots i els mimodrames de començament de segle, amb tota llur falsa sublimitat i llur transcendència. Et meravellaria fort de veure l'avantguarda d'aquells anys, allargassada, esdevé, sense adonar-se'n un conformisme universal.

Aquells de cada lleva nova als quals plau d'enfilar-se per camins avencívols per atènyer incòmodament els cims des d'on es perceben voltants mal explorats, han de ser durs, virils i severs en llurs investigacions, i austers i ascetes en llurs pràctiques, invulnerables al diner i, si cal, inexorables en llur anonimat (*Obra poètica* 244).

Moltes de les declaracions tenen un eco de textos anteriors de Foix, en els quals proposava una reflexió sobre la pròpia obra. Per exemple amb frases de les «Noves raons de l'autor» a *Del «Diari 1918»*: «L'autor s'adreça, doncs, i franc als qui investiguen en els comellars de la poesia per amor del Bell —o del Rar!» (*Obra poètica* 187), ja citat, molt semblant al que escriu set anys més tard en aquesta «Lletra»:

A qui investiga, curios d'esperit, o cerca el ver, i recerca i explora terra nova, tantost com el tempta la glòria o el guany, traeix principis que fan dreturer i comunitari. Un guaita d'avançada no és mai cap professional; un aventurer de divines aventures terrestres no és mai cap assalariat. L'avantguarda d'encàrrec o d'ofici, o imposada oficialment o per la terror és, no et sembla? una vilesa. En la pràctica esdevé un tòpic reaccionari: hom destrueix la grandesa del mester (*Obra poètica* 244).

Aprofita per declarar una recança envers el temps passat, subratllant com era millor la seva acció d'avantguarda que la dels anys seixanta, i aprofita per establir quatre categories dels qui refusen l'art:

No creguis pas que aquests problemes d'ètica i d'estètica moguin o commoguin gaire ningú. Tot segueix com en el temps de *Trossos*, d'*Un enemic el poble* i de *La Revista* d'En Folguera; o de *L'Amic de les Arts*, que tu no vas conèixer. Tan isolats com adés, i més malmirats. Si els diaris en fan renou, és pel sou. Tampoc no creguis que l'art no objectiu, que és el que mou més fressa i que ha convertit els pintants i es-carprejants en un estament nou i potentat, tingui l'adhesió de totes les minories que especulen amb els valors de la intel·ligència i de l'esperit. D'un costat, el refusen: a) els partidaris tradicionals del real concret i immediat, els quals s'esforcen a reproduir el món tal com diuen que el veuen o voldrien que fos, i amb un llenguatge a l'abast de tothom; b), els porucs que s'esveren davant tot intent noble d'investigació renovadora; c), els enzes que viuen tostemps encubellats en llòbregues eixides; d), els murrís, els quals, tot dient que no ho capeixen, esperen si hom hi reïx per a passar, a cops de colze, a primer rengle. De l'altre costat, els anomenats racionalistes històrics, regents de vastíssimes contrades, els qual impugnen totes les manifestacions de l'art que s'aventurin més enllà de l'objecte. Defensen, doncs, el realisme més asèptic, i combaten les arts actuals per esotèriques, decadents i inhumanes. Per a alguns observadors inscrits a aquest sistema no objectiva és una art agònica que reflecteix els darrers espasmes d'una societat que el tolera o l'exalta, i que, tot llevant-ne el fruits per decorar-ne les seves estances d'esbargiment. Segons els mateixos doctrinaris, les pràctiques actuals de l'il·logisme, de l'irracional o de l'inconscient; els desertors de formes

figuratives o de l'objecte, porten les arts a llur autodestrucció. Clandestins o declarats, hi ha també entre ells els inconformistes que sostenen que hom pot ésser socialment dreturer i complaure's ensems en la recerca de formes noves, per tal com l'art, diuen, és una resultants de l'activitat lliure de l'esperit (*Obra poètica* 245).

En la part final d'aquest paràgraf aprofita per clavar una plantofada displicent als «racionalistes històrics». El penúltim paràgraf conté una crida a un temps etern:

De nit, però, i a la pairal contrada, a camp obert o en platja lliure, res ha canviat. El cel, amb el sol, la lluna i els estels, es mou suaument com una bambolina; les conquilles es clouen dolçament a la remor de les sals secretes; les noies somriuen, dòcils com mai, i canten tonades d'embruix, i, ja de matinada, el jovent de pèl moixí reprèn els somnis que a tu i a mi ens feien el viure atraient i desitjable.

Potser ens veurem aviat, Joan. Qui sap? Espera'm a l'hora de la llum naixent, pels sorrells del Pas, al peu del portell de l'altra contrada, i em guiaràs pel camí que va cap a la més alta coneixença (*Obra poètica* 247).

Des dels paràgrafs inicials estableix una afinitat temporal, de generació o lleva, entre els interessats per l'art d'avantguarda, fins i tot els que no coincideixen estèticament, com ell i Folguera respecte Salvat-Papasseit. I amb desdeny manifesta l'allunyament de les novetats del present —1963—. És curiós el lloc de publicació d'aquesta «Lletra». Fou a la *Serra d'Or*, de costat (a la mateixa pàgina) amb una enquesta sobre la validesa de la poesia realista i social. En aquesta revista també hi publicà articles Marià Manent en els quals declarava un poc dissimulat escepticisme envers l'anomenat realisme històric.

Em sembla particularment rellevant la declaració final, perquè coincideix amb una actitud de sentir-se exiliat del seu temps, en el propi país, llunyà del «1918» i ho expressa en termes molt semblants als de Plutarc a «Sobre l'exili»: «Perquè per naturalesa no hi ha cap terra natal, com tampoc no hi ha per naturalesa una casa, una granja, una forja o una cirurgia, com va dir Ariston» (VII, 44). Foix sembla tenir present en especial el paràgraf següent:

Aquest és el límit de la nostra terra natal, i aquí ningú no és exiliat ni estranger ni estrany; aquí hi ha el mateix foc, aigua i aire; els mateixos magistrats i procuradors i cancellers: el Sol, la Lluna i l'Estrella del matí; les mateixes lleis per a tothom, decretades per un manament i

una sobirania, el solstici d'estiu, el solstici d'hivern, l'equinocci, les Plèiades, Arcturus, el moment de segar, el moment de sembrar; aquí hi ha un rei i un governant, «Déu, que manté el principi, el mig i el final de l'univers, procedeix directament, com és la seva naturalesa, en el seu àmbit; a continuació; el segueix la Justícia, que castiga aquells que s'allunyen de la llei divina», la justícia que tots nosaltres, per naturalesa, observem cap a tots els homes com els nostres conciutadans.⁵

La «Lletra a En Joan Salvat-Papasseit» és un text que, d'acord amb les tres raons que exposa Jordi Cornudella (*Obra poètica* 757), cal considerar com pertanyent a dreta llei al grup de «Lletres» i, per tant, és una obra poètica de Foix.

QUÈ FER, COM LLEGIR, EDITAR ELS TEXTOS DEL *DIARI* 1918?

Quan torno a Foix i els seus textos en prosa, em ve al cap la dita popular «els arbres no ens deixen veure el bosc». Massa sovint ens capfiquem per un assumpte secundari que no ens deixa tenir prou amplitud de mires per abordar tota la realitat que tenim al davant. El paratextos foixians han esdevingut trampes que ens impedeixen arribar al text, complint una funció inversa a la que pretenien. Recordem que segons Gerard Genette entre els *paratextes* hi ha títols, subtítols, noms d'autor, indicacions genèriques, dedicatòries, il·lustracions, «le paratexte se compose d'un ensemble hétéroclite de pratiques et de discours» il·limitat. Serveixen per «rendre présent [le texte], pour assurer sa présence au monde, sa "réception" et sa consommation, sous la forme, aujourd'hui du moins, d'un livre». Genette va definir el paratext com «"[z]one indéfinie" entre le dedans et le dehors, elle-même sans limite rigoureuse, ni vers l'intérieur (le texte), ni vers l'extérieur (le discours du monde sur le texte)» (7-8). Les bombes de fum foixianes les trobem en els paratextos del *Diari* 1918.

5. This is the boundary of our native land, and here no one is either exile or foreigner or alien; here are the same fire, water, and air; the same magistrates and procurators and chancellors — Sun, Moon, and Morning Star; the same laws for all, decreed by one commandment and one sovereignty, the summer solstice, the winter solstice, the equinox, the Pleiades, Arcturus, the seasons of sowing, the seasons of planting; here one king and ruler, «God, holding the beginning, middle, and end of the universe, proceeds directly, as is his nature, in his circuit; upon him follows Justice, who visits with punishment those that fall short of the divine law», the justice which all of us by nature observe toward all men as our fellow-citizens (600).

En els últims mesos, per raó d'una tesi que es va presentar a Venècia, he tingut oportunitat d'endinsar-me en el territori complex del estudis i edicions pessoanes. Ja sé que la situació editorial i textual d'ambdós autors és molt diferent. El món de Foix el tenim relativament ben controlat gràcies a les intervencions editorials —amb criteris no sempre coincidents— de Francesc Vallverdú i Joaquim Molas, de Manuel Carbonell, de Jaume VallcorbaPlana. I finalment, amb criteris més fiables, de Jordi Cornudella i Joan Ramon Veny.

La meua proposta és que perduts, amagats entre els textos foixians, hi ha una gran quantitat de textos que podrien completar les mítiques 365 proses del projecte inicial del *Diari* 1918, i fins i tot depassar-les. En aquest parell d'exemples que he comentat abans, que em semblen extraordinaris per llur qualitat literària intrínseca, podem constatar les àmplies possibilitats de reconsiderar, des d'una perspectiva més àmplia, sense els entrebancs (bombes de fum n'he dit) llençades per l'autor, els textos pertanyents al cicle de 1918. Potser, ara que som orfes d'autor i mestres crítics, es podria ampliar aquest exploració, amb tranquil·litat, sense invencions forçades, ni lligams absurds de fidelitat a la *intentional fallacy*. Com ens van ensenyar Wimmsatt i Beardsley, un cop l'obra ha estat publicada, pertany als lectors. De fet, Joan Ramon Veny, el màxim expert en el *Diari* 1918, en l'edició de 1918, no ha tingut cap problema a incloure en annex altres textos que pertanyen al cicle 1918.⁶

Potser hem de fer el que els portuguesos ja fa temps han fet amb el *Livro do Desassossego* de Fernando Pessoa: l'han dessacralitzat. D'acord que es tracta d'una situació diferent, perquè Pessoa mai no en va publicar cap versió del llibre i per tant els *editors* (curadors) tenen camp lliure per decidir un criteri ordenador. I a fe que ho han fet! S'han publicat vuit edicions i totes són diferents.⁷ I si entrem en el món de les

6. Veny recull en annex quatre textos «dels quals el poeta va deixar constància explícita que formaven part del diari 1918 però que per una o altra raó, no van ser compilats dins el volum del *Diari* 1918». Són quatre proses incloses dins l'article «Dades metafísiques sobre Sarrià» de la revista *Bella-terra* (octubre 1924) i dos dels «Tres poemes» impresos en un full conservat a la Fundació J. V. Foix; un tercer és «De cap a cap de carrer hem penjat...» que va aparèixer el 1956 dins *Del «Diari 1918»*. L'Annex II conté els dos textos que formaven la «pràctica» de l'escrit «Teoria i pràctica del sud-realisme» publicat al *Butlletí de l'Agrupament escolar de l'Acadèmia i laboratori de ciències mèdiques de Catalunya* (setembre 1930). Segon Veny són relacionats amb el diari pel sistema de datació, paral·lel als de *Bella-Terra* («Pròleg» 21-22).

7. Les edicions han estat preparades per coneguts estudiosos portuguesos: Jacinto do Prado Coelho (1982), António Quadros (1986), Teresa Sobral Cunha (1990 i 2008). Richard Zenith (1998), Jerónimo Pizarro (2010 i 2013) i Teresa Rita Lopes (2015). Les traduccions i reordenacions han estat fetes per Àngel Crespo (1984) i Maria José de Lancastre i Antonio

traduccions, la cosa encara es complica més, amb traductors «inter-ventors» (o il·lustrats) com és el cas de la versió que Ángel Crespo va preparar per Seix Barral (1984) o la d'Antonio Tabucchi per Feltrinelli (1986).

Fa un parell d'anys, en el Congresso Internacional Fernando Pessoa celebrat a la Fundação Calouste Gulbenkian de Lisboa, es va presentar el projecte digital sobre el llibre de Pessoa:

O *Arquivo LdoD* é um arquivo digital colaborativo do *Livro do Desassossego* de Fernando Pessoa. Contém imagens dos documentos autógrafos, novas transcrições desses documentos e ainda transcrições de quatro edições da obra. Além da leitura e comparação das transcrições, o *Arquivo LdoD* permite que os utilizadores colaborem na criação de edições virtuais do *Livro do Desassossego* (*Arquivo LdoD*).

Ara tenim en línia les quatre edicions principals del *Livro do Desassossego*, totes diferents, i el lector pot interactuar amb els materials. Es tracta d'un llibre fragmentari, i la crítica ha expressat opinions molt diferents sobre la forma d'organitzar el llibre. Pessoa definia el projecte com una «autobiografia sem fatos, a minha história sem vida». I em fa pensar en el *Diari 1918* de J. V. Foix, un diari sense dates. I, gairebé, sense vida. Ni textos. O amb uns textos que no són els que pensàvem. Un text incomplet, però al qual podem afegir altres elements. George Steiner opinà sobre el *Livro do desassossego*:

The fragmentary, the incomplete is of the essence of Pessoa's spirit. The very kaleidoscope of voices within him, the breadth of his culture, the catholicity of his ironic sympathies – wonderfully echoed in Sara-

Tabucchi (1986). Manuel Portela i António Rito Silva resumeixen així les diverses propostes editorials: «Those editorial instantiations have given material expression to four different models of constructing the *Livro*. We could summarize this history as follows: the first model orders fragments according to a combination of thematic and chronological proximity (Pessoa 1982; edited by Jacinto do Prado Coelho); the second model distinguishes between two periods of composition and their respective heteronyms (Vicente Guedes and Bernardo Soares), while strengthening the discursive unity of the fragments within each part, for example, by removing text numbering and by rearranging the internal structure of a certain number of more fragmentary texts (1990-2013; edited by Teresa Sobral Cunha); the third model considers the production of Bernardo Soares as the main axis of the work and anchors the remaining fragments so that Soares's voice becomes predominant, relegating the set of early large texts by Guedes to a final section (1998-2014; edited by Richard Zenith); finally, the fourth model produces a critical and genetic reconstruction based on the inferred chronology of the fragments, thus bringing the order of the *Livro* closer to its archival order (2010-2014; edited by Jerónimo Pizarro)» («Encoding» 190-191).

mago's great novel about Ricardo Reis – inhibited the monumentalities, the self-satisfaction of completion. Hence the vast torso of Pessoa's Faust on which he laboured much of his life. Hence the fragmentary condition of *The Book of Disquiet*, which contains material that predates 1913 and which Pessoa left open-ended at his death. As Adorno famously said, the finished work is, in our times and climate of anguish, a lie («A man»).

El *Diari 1918* és una obra inacabada, una obra viva que admet tantes lectures i lectors, no una mentida, amb una veritat que defineixen uns mots d'Antoni Martí: «cada prosa del *Diari 1918* —fins i tot diríem que cada poema de Foix— constitueix un fragment d'una experiència infinita, una mena de breu aventura que conté, en la seva fragmentarietat, tots els elements de la reflexió global en què s'incardinen» (147).

ENRIC BOU
Universit  Ca' Foscari

BIBLIOGRAFIA CITADA

ARXIUS

Biblioteca de Catalunya. Fons del Grup 62
Fundació J. V. Foix

OBRES DE J. V. FOIX

- Foix J. V. *Gertrudis*. Barcelona: L'Amic de les Arts, 1927.
- *L'estrella d'En Perris*. Barcelona: Fontanella, 1963.
 - *Obres poètiques, amb un pròleg de l'autor*. Barcelona: Edicions Nauta, 1964.
 - *Els lloms transparents*. Barcelona: Edicions 62, 1969.
 - «Tres vells poemes inèdits i un de nou, el darrer, a la memòria del poeta». *In memoriam Carles Riba, 1959-1969*. [Barcelona]: Institut d'Estudis Hel·lènics, Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona, 1973. 513-15.
 - *Obres completes. 1. Poesia*. Barcelona: Edicions 62, 1974.
 - *Obres completes. 2. Poesia*. Barcelona: Edicions 62, 1984.
 - *Obres completes. 3. Prosa*. Barcelona: Edicions 62, 1979.
 - *Gertrudis. Edició de J. Vallcorba Plana*. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1983.
 - *KRTU. Edició de J. Vallcorba Plana*. Obra poètica, 2. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1983.
 - *J. V. Foix, Narcís Comadira. Conversa transcrita per Xavier Febrés*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona / Laia, 1985.
 - *Catalans de 1918*. Barcelona: Edicions 62, 1986.
 - *Obres completes. 4. Sobre literatura i art. Edició a cura de Manuel Carbo-nell*. Barcelona: Edicions 62, 1990.
 - *Del «Diari 1918». Edició de Jaume Vallcorba*. Barcelona: Quaderns Crema, 1991.

- *L'Estrella d'En Perris. Edició de Jaume Vallcorba*. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1992.
- / Obiols, Josep. *Correspondència Foix-Obiols. Edició d'Agnès i Anna Maria Ponsati*. Barcelona: Quaderns Crema, 1994.
- *Darrer comunicat. Edició de Jaume Vallcorba*. Barcelona: Quaderns Crema, 1995.
- *Cròniques de l'ultrason. L'estació. Edició de Jaume Vallcorba*. Obra poètica. Barcelona: Edicions dels Quaderns Crema, 1996.
- *Obra poètica en vers i en prosa*. Edició de Jordi Cornudella, Barcelona: Edicions 62 – Diputació de Barcelona, 2000.
- «Un dietari inèdit: del “Diari per a Clara” (fragments)». A cura de Carme Sobrevila, *Llengua & Literatura* 9 (1998): 389-404.
- *Diari 1918. Estudi i edició de Joan R. Veny-Mesquida*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004.
- «J. V. Foix, Narcís Comadira. Conversa transcrita per Xavier Febrés». *Oh, si prudent i amb paraula lleugera... Entrevistes a J. V. Foix*. Barcelona: Eumogràfic, 2014. 186-94.
- *Catalans de 1918*. Edició de Lluís Quintana Trias i Antoni Marí. Barcelona: Tusquets Editors, 2018.
- *Diari 1918. A cura de Joan R. Veny-Mesquida*. Barcelona, Edicions 62, 2018.
- / Manent, Albert. *Correspondència (1952-1985). Edició a cura de Margarida Trias*. Barcelona: Quaderns Crema, 2015.

BIBLIOGRAFIA GENERAL

- Àlbum de família, 1886-1986. Centenari de la Impremta i Editorial Altés. Barcelona: Altés, 1986.
- Album Foix. Una successió d'instantis. A cura de Joan de Déu Domènech i Vinet Panyella*. Barcelona: Quaderns Crema, 1990.
- Arquivo LdoD: *Arquivo Digital Colaborativo do Livro do Desassossego*. Coimbra: Centro de Literatura Portuguesa da Universidade de Coimbra. 2017. URL: <https://ldod.uc.pt/>
- Badosa, Enrique. «Postdata en 1969». *Antología de J. V. Foix / Enrique Badosa*. Esplugues de Llobregat, Barcelona: Plaza & Janés, 1988. 25-42.
- Balaguer, Josep M. «J. V. Foix i la primera avantguarda francesa». *Les literatures catalana i francesa al llarg del segle xx. Les littératures catalane et française au xxème siècle. Primer Congrès de Literatura Comparada. València, 15-18 abril 1997*. Claude Benoit, Ferran Carbó, Dolors Jiménez, Vicent Simbor, eds. Barcelona: PAMSA, 1997. 45-68.

- «J. V. Foix, *Catalans de 1918*: “El poeta és el més responsable”». Ramon Panyella i Jordi Marrugat, eds. *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*. Barcelona: Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània i L'Avenç, 2006. 222-245.
- Beaujour, Michel. «Autobiographie et autoportrait», *Poétique* 32 (Novembre 1977): 442-58.
- Bou, Enric. *Papers privats. Assaig sobre les formes literàries autobiogràfiques*. Barcelona, Edicions 62, 1993.
- «Cròniques de l'ultrason de J. V. Foix o la culminació del Diari 1918». *El aeroplano y la estrella: El movimiento de vanguardia en los Países Catalanes (1904-1936)*. Ed. Resina, Joan Ramon. Amsterdam / Atlanta, GA: Rodoponi, 1997. 115-29.
- «Sinceritat i convicció: J. V. Foix, agitador de l'avantguarda. L'internacionalisme crític de J. V. Foix». Dins Antoni Martí Monterde i Teresa Rosell Nicolàs, eds. *Comparatistes sense comparatisme. La literatura comparada a Catalunya*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2018. 47-70.
- Breton, André. «Les pas perdus». *Oeuvres complètes*. Ed. Bonnet, M. [Paris]: Gallimard, 1988.
- Colomines, Joan. «Pròleg». Dins J. V. Foix *Catalans de 1918*. Barcelona: Edicions 62, 1965. 5-13.
- Didier, Béatrice. *Stendhal autobiographe*. PUF: Paris, 1983.
- Epistolari Joan Colomines - Salvador Espriu. A cura de Joan R. Veny - Mesquida*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2018.
- Fabra, Pompeu. «Filòlegs i poetes. Discurs presidencial llegit als Jocs Florals de Mataró». *La Veu de Catalunya*. 2 agost 1918.
- Ferrater, Gabriel. *Foix i el seu temps; a cura de Joan Ferraté*. Barcelona: Quaderns Crema, 1987.
- *Curs de literatura catalana contemporània. Edició de Jordi Cornudella*. Barcelona: Empúries, 2019.
- Fuster, Joan. *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial, 1976.
- Gassol Bellet, Olívia. «Verdaguer, Maragall, Riba, Espriu: l'evolució de la imatge del poeta nacional durant la postguerra». Dins Ramon Panyella i Jordi Marrugat, eds. *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*. Barcelona: GELCC/L'Avenç, 2006. 271-298.
- Genette, Gérard. *Seuils*. Paris: Éditions du Seuil, 1987.
- Gimferrer, Pere. *La poesia de J. V. Foix*. Barcelona: Edicions 62, 1984.

- Guansé, Domènec. *Abans d'ara (Retrats literaris)*. Barcelona: Aymà, 1966.
- Guerrero, Manuel. *J. V. Foix, investigador en poesia*. Barcelona: Empúries, 1996.
- Lejeune, Philippe. *El pacto autobiográfico y otros estudios*. Madrid: Megazul-Endymion, 1994.
- Maestre Brotons, Antoni. «El diari surrealista de J. V. Foix». Ítaca. *Revista de Filologia*. 1 (2010): 205-220. <<https://www.researchgate.net/publication/297725895EldiarisurrealistadeJVFoix> accessed Sep 18 2018>
- Manent, Albert. «Entre la llegenda i la vida de cada dia», dins J. V. Foix. *Amb mots de ben copsar. Un llibre i un disc amb disset entrevistes respostes per J. V. Foix*. Barcelona: Eumogràfic, 2014. 25-42.
- Manent, Marià. «Poesia i realisme historic». *Serra d'Or* VII. 1 (1965): 57-58.
- Martí, Antoni. *J. V. Foix o la solitud de l'escriptura*. Barcelona: Edicions 62, 1998.
- Molas, J. *Obra crítica / 1*. Barcelona: Edicions 62, 1995.
- «Gertrudis o l'aventura d'un jove poeta». *Obra crítica / 1*. Barcelona: Edicions 62, 1995. 457-486.
 - «Sobre els dietaris de J. V. Foix». *Obra crítica / 1*. Barcelona: Edicions 62, 1995. 419-441.
- Pairolí, Miquel. «Sebastià Gasch, a Barcelona i a París». *Exploracions. Notes i converses de literatura*. Girona: CCG, 2006. 219 p.
- Panyella, Vinyet. *J. V. Foix: 1918 i la idea catalana*. Barcelona: Ed. 62, 1989.
- Pessoa, Fernando. *Livro do Desassossego por Bernardo Soares; recolha e transcrição dos textos Maria Aliete Galhoz, Teresa Sobral Cunha; prefácio e organização Jacinto do Prado Coelho*. 2 vol. Lisboa: Ática, 1982.
- *Libro del desasosiego Traducción del portugués, organización, introducción y notas de Ángel Crespo*. Barcelona: Seix Barral, 1984.
 - *Livro do Desassossego. Edição de António Quadros*. 2 vols. Lisboa: Publicações Europa-América, 1986.
 - *Il libro dell'inquietudine di Bernardo Soares. Traduzione di Maria José de Lancastre e Antonio Tabucchi*. Milano: Feltrinelli, 1986.
 - *Livro do Desassossego. Edição de Teresa Sobral Cunha*. 2 vol. Lisboa: Presença, 1990.
 - *Livro do Desassossego. Edição de Richard Zenith*. Lisboa: Assírio & Alvim, 1998.
 - *Livro do Desassossego. Edição de Teresa Sobral Cunha*. Lisboa: Relógio d'Água, 2008.

- *Livro do Desassossego. Edição crítica de Jerónimo Pizarro. 2 vol.* Lisboa: INCM, 2010.
- *Livro do Desassossego. Edição de Jerónimo Pizarro.* Tinta da China, 2013.
- *Livro(s) do Desassossego. Edição de Teresa Rita Lopes.* São Paulo: Editora Global, 2015.
- Pla, Josep. *El quadern gris. Obra completa. Volum 1.* Barcelona: Destino, 1966.
- *El primer quadern gris. Dietaris 1918-1919. Edició facsímil. Edició a cura de Xavier Pla.* Barcelona: Destino, 2006.
- Playà, Josep. «J. V. Foix observa el pas de cada estiu al Port de la Selva». *Avui* 3-9-1983: 15.
- Plutarch. «On exile». *Moralia. Vol. IV Translated by P. A. Clement, H. B. Hof-fleit.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959.
<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Moralia/De_exilio*.html>
- Porcel, Baltasar. «Josep Pla y sus trabajos». *Destino*, 1545 (març 1967): 53.
- Portela, Manuel; Rito Silva, António. «Encoding, Visualizing, and Generating Variation in Fernando Pessoa's *Livro do Desassossego*», *Variants* 12-13 (2016): 189-210.
- Pozuelo Yvancos, José María. *Poética de la ficción.* Madrid: Síntesis, 1993.
- Quintana Trias, Lluís. «Notes sobre la recepció de Maragall a la dècada dels cinquanta», *Miscel·lània Joan Fuster. VIII.* Barcelona: PAMSA, 1994. 333-354.
- «Gènere i persona a *L'estrella d'En Perris* (1963) de J. V. Foix». *Romanische Forschungen*, 127, 3 (2015): 349-363.
- «Temps i espai a *L'estrella d'En Perris* (1963) de J. V. Foix». *Rassegna iberistica*. 39, 105 (Giugno 2016): 69-94.
- / Antoni Marí, «Pròleg». Dins J. V. Foix, *Catalans de 1918.* Barcelona: Tusquets, 2018. 9-38.
- Steiner, George. «A man of many parts». *The Guardian* 3-06-2001.
<<https://www.theguardian.com/books/2001/jun/03/poetry.features1>>
- Terry, Arthur. *Sobre poesia catalana contemporània: Riba, Foix, Espriu.* Barcelona: Edicions 62, 1985.
- Veny-Mesquida, Joan R. «J. V. Foix: l'avantguarda eclèctica». Dins J. Pont (ed.), *Surrealismo y literatura en España. (Actas del Congreso Internacional Surrealismo y Literatura. Universitat de Lleida, 17-19 de Octubre de 2000)*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, 2001. 211-219.
- «Estudi». Dins J. V. Foix, *Diari 1918. Estudi i edició de Joan R. Veny-Mesquida.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004. 13-205.

- «J. V. Foix, u o divers? Sobre l'evolució (o no) de la poètica foixiana». Dins J. Malé & Joan R. Veny-Mesquida (ed.), *Les revistes literàries a la Catalunya d'entreguerres. Crítica, recepció, traducció*. Lleida: Pagès Editors / Aula Màrius Torres, 2008. 61-87.
- «Sobre les darreres voluntats de l'autor a *Sol i de dol*». «*M'exalta el nou i m'enamora el vell*» J. V. Foix (e Joan Miró) *tra arte e letteratura*. A cura di Ilaria Zamuner. Firenze: Leo S. Olschki editore, 2017. 29-60.
- «El Diari 1918 de J. V. Foix». Dins J. V. Foix, *Diari 1918*. Barcelona: Edicions 62, 2018. 9-22.

SUMARI

JOAN SAFONT I PLUMED	
Pròleg	5
LLUÍS QUINTANA I TRIAS	
Catalans de 1918 <i>en el seu temps</i>	7
ENRIC BOU	
<i>El Diari 1918 de J. V. Foix: anys, paranys i (para)textos</i>	19
ANTONI MARTÍ MONTERDE	
<i>J. V. Foix, flâneur a Barcelona.</i>	
<i>1918: Ciutat, Avantguarda i Noucentisme</i>	37
JOAN RAMON VENY-MESQUIDA	
<i>El corpus del Diari 1918</i>	57
JORDI CORNUDELLA	
<i>A propòsit del Diari</i>	73
Bibliografia citada	89